

J. M. T. NOOY

Herbouw van de Valkhofburcht!?

Enkele aspecten van een mogelijke reconstructie

De koptitel van dit artikel eindigt in tweeslachtigheid: het uitroepteken weerspiegelt de gedachte (van de Valkhofvereniging) dat het kan en dat het moet, het vraagtteken geeft de twijfel weer of het wel kan, of het wel moet.

De Valkhofburcht vanuit het noord-westen vanaf de oever te Lent. Pen- en penseeltekening in grijs, gewassen van Hendrik Hoogers (Nijmegen 1747-1814) uit 1796. (collectie Commanderie van St. Jan, Nijmegen)

Een stukje geschiedenis

De Valkhofburcht behoorde tot de rij Staufische paltsen zoals die onder meer worden/werden aangetroffen in West-Duitsland (Kaiserswerth, Gelnhausen, Kaiserslautern), Frankrijk (Hagenau) en Italië (Castel del Monte). Bouwkundige voorlopers van de door de Staufische keizer Frederik I Barbarossa gestichte Valkhofburcht waren een Karolingische palts en een Romeins fort. In de palts van Karel de Grote – gebouwd met gebruikmaking van Romeins materiaal – stierf in 991 de uit Byzantium afkomstige keizerin Theophanu, gemalin van Otto II en moeder van Otto III. Mede dankzij de Byzantijnse traditie aan het keizerlijk hof werd rond 1030 op het burchtterrein een aan St. Nicolaas gewijde kapel gesticht (thans bekend als Karolingische kapel). Na de verwoesting van de palts door Boudewijn van Vlaanderen en Godfried van Lotharingen in 1047 begon Frederik I Barbarossa in het midden van de 12de eeuw met de bouw van een nieuwe burcht. Dat is de burcht die wij kennen. In 1796-1797 werd het Valkhof, eigendom van de Staten van Gelderland, afgebroken o.a. wegens geldgebrek. Slechts door toedoen van Johan in de Be-touw konden de St. Nicolaaskapel en de huiskapel van de burcht, toegewijd aan St. Maarten, uit slopershanden worden gered.

Herbouwgedachten

Wanneer over herbouw wordt gedacht,

dan wordt gedacht aan de Barbarossaburcht omdat alleen hiervan vele afbeeldingen bewaard zijn en omdat er nog enkele exemplaren van een burcht in die bouwstijl in Europa bestaan. Een dergelijke Staufische burcht is zodoende het meest concreet. Uit de Karolingische tijd is vrijwel niets bewaard, uit de Gallische tijd rest slechts de St. Nicolaaskapel. Deze kapel heeft alle (oorlogs-)stormen des tijds overleefd en kan derhalve met recht doorgaan als monument voor de vrede.

Herbouwgedachten van het Valkhofcomplex zijn niet nieuw: reeds in 1936, rond de opening van de Waalbrug, bood de architect Charles Estourgie een bouwkundig ontwerp aan voor herbouw van de donjon en de zuidvleugel, met terrassen op de plaatsen van de noordoost- en noordwestvleugels. Zijn zoon, de schilder Hubert Estourgie, is daarop verder gegaan en heeft, na veel studie, technische tekeningen gemaakt van het exterieur van de complete burcht, maar tevens van vele interieurs. Naar aanleiding van die technische tekeningen heeft hij in 1972 een aantal, geromantiseerde, schilderijen vervaardigd.

Bouwkundige en functionele aspecten

Centraal stond de 50 meter hoge donjon, de reuzetoren, met een grondvlak van circa 8 x 18 meter. In de middeleeuwen was zo'n toren het laatste en best verde-

digbare toevluchtsoord voor de bewoners, tevens het uitzichtpunt ter bewaking van de burcht.

De noordwestvleugels werden bewoond door de beheerder van de burcht. De noordoostvleugels omvatten de vorstelijke vertrekken. Onder de grote zuidvleugel, circa 8 x 55 meter grondvlak en met een hoogte van 20 meter (even hoog als de andere vleugels), lagen de paardstallen.

Gemeentelijk standpunt

De gemeente Nijmegen, als eigenaar en beheerder van het Valkhofpark en de daar aanwezige bouwwerken, is door toedoen van de Valkhofvereniging tot beleidsvoornemens gekomen. Reeds in 1980 worden 'voorstellen ondersteund die erop gericht zijn de contouren van het Valkhof weer te geven'. De parkreconstructie heeft uitvoering van die plannen in de weg gestaan. In juni 1986 heeft de gemeenteraad het besluit genomen een onderzoek te laten instellen naar de 'technische en financiële aspecten van een reconstructie van het Valkhofcomplex'. Het meerjarenbeleid tot 1990 beoogt 'een beleidsgericht vervolgonderzoek naar de mogelijkheden voor een ontwikkelings-, c.q. herinrichtingsplan voor het Valkhof'. Naast cultuurhistorische aspecten zullen dan vooral de toeristisch-recreatieve aspecten aandacht krijgen.

Dit zijn allemaal beleidsvoornemens van onderzoek; concretiseringsplannen zijn er van gemeentewege (nog) niet. De overheid, in alle behoedzaamheid, zet eerst wat vraagtekens en onderzoekt eerst zorgvuldig. Het doen van beleidsgericht onderzoek valt in ieder geval op te vatten als een uitroepteken. Vraagtekens blijven vooralsnog bij de cultuurhistorische verantwoording. Mag het wel uit historisch oogpunt? Weten wij genoeg van exterieur en interieur om verantwoord te reconstrueren? Daarnaast de praktische vragen van: gaat het Valkhofpark als park niet verloren? En: wat kost het en wie zal dat betalen!

Valkhofvereniging

Deze vereniging, opgericht op 20 november 1978, vermeldt in haar statuten als doelstellingen: 'Het in brede kring belangstelling kweken voor het Valkhof, het bestuderen van de mogelijkheden van een heropbouw van de burcht en het ijveren voor het toeristisch aantrekkelijk maken'. De vereniging, met haar ruim 600 leden, geeft een tijdschrift uit en verzorgt telkenjare tentoonstellingen en concerten in de St. Nicolaaskapel die zij in bruikleen heeft gekregen van de gemeente. Daar staat ook de fraaie maquette van de burcht. In het Valkhofpark zijn vier panelen geplaatst die een beeld geven van de voormalige burcht, gezien vanaf die plek. Jaarlijks bezoeken circa 60.000 mensen de kapel. Voor het bedrag van f 20,- per jaar wordt men lid via aanmelding bij Postbus 1390 te Nijmegen.

Van woorden naar daden

Onder deze titel heeft de vereniging, op verzoek van de gemeente, enige zaken op papier gezet betreffende technische en financiële aspecten van herbouw. Bouwtechnische aspecten van achtereenvolgens: St. Nicolaaskapel, Contourenplan, Grote en Kleine Puthuis, St. Maartenska-

pel, Burchtpoort, Donjon (reuzetoren), Noordwestvleugels (Hof van Holland), Zuidvleugel en Noordoostvleugels (keukens en Waalkamers) worden besproken met daarbij de oorspronkelijke functies. Al deze aspecten dienen uiteraard nog nader te worden uitgewerkt, indien een besluit genomen wordt tot herbouw van een onderdeel.

Om de sprong van verleden naar heden te vergemakkelijken en om de mogelijkheid te hebben in fasen te werken, is een prioriteitskeuze gedaan.

Prioriteitskeuze c.q. fasenplan

1. Eerste doel is de gehele burcht te herbouwen. Walmuren kunnen achterwege blijven, accentuering is voldoende. Qua inhoud zal het een complex van ongeveer 36.000 m³ worden, wat aangekleed naar schatting een bedrag van circa 20.000.000 gulden zal vergen. (Uitgegaan wordt van f 500,-/m³ bouwkosten, exclusief grondkosten en voorbereidingskosten.)

2. Als basisreconstructie kan gedacht worden aan de realisatie van het contourenplan. Een twee-dimensionale weergave van de burchtomtrekken in lage muurtjes en terrassen. In totaal circa 300 meter lang en met een inhoud van ongeveer 250m³ zullen bouwkosten daarvan circa 50.000 gulden bedragen.

3. Als bouwwerk met hoge prioriteit geldt de donjon of reuzetoren. De nuttige binnenruimte van bijna 120 m³ per verdieping, exclusief trappenhuis, liftkoker en andere technische ruimten, maakt dit bouwwerk tot een nuttige geheel. Als uitkijktoren zal het de enige in Nijmegen zijn van die hoogte, circa 50 meter, die toegankelijk is voor eenieder. Nijmegen zal er de museumruimte vinden die ze nodig heeft! Het grondoppervlak en de hoogte geven het gebouw een inhoud van circa 8100 m³, wat in geld omgerekend circa 4.000.000 gulden wordt.

4. Na herbouw van de donjon komt als eerste in aanmerking de reconstructie van de west- en noordwestvleugels. De VVV kan hier haar hoofdvestiging vinden, naast ruimten met een meer culturele bestemming. De Karolingische Kapel kan vanuit deze vleugel klimatologisch worden gecontroleerd en via een galerij worden bereikt. Met een totaalinhoud van iets minder dan 6000 m³ zal herbouw een investering van ongeveer 3.000.000 gulden vereisen (naast de 4.000.000 voor de donjon).

5. Uitvoering van het plan *Charles Estourgie* uit 1936, herbouw van de donjon met aansluitend de grote zuidvleugel en terrassen op de plaatsen van de noordwest- en noordoostvleugels, houdt een bouwmasa van circa 9900 m³ voor de zuidvleugel in; tezamen met de donjon: 18.000 m³. Een bedrag van circa 9.000.000 gulden zal hiervoor nodig zijn.

Cultuurhistorische verantwoording

Herbouw is niet identiek aan restauratie. Een reconstructie van het Valkhofcomplex die door zou moeten gaan als restauratie, als zijnde de oorspronkelijke werkelijkheid, zou geschiedvervalsing zijn. Een herbouw is niets meer of minder dan reconstructie naar oud model.

Andere Nijmeegse monumenten als Stadhuis, St. Stevenstoren en Commande-
